
ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЯХ

Валентина ВОРОНКОВА

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ, НАУКИ, ПОЛІТИКИ, ВЛАДИ, СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізуються концепції гуманізації освіти, науки, політики, влади, суспільства; обґрунтовуються концептуальні підходи до формування гуманістичної парадигми XXI століття; основні напрямки реалізації гуманізації політики, влади, суспільства; шляхи формування гуманітарної парадигми суспільства, фактори гуманізації суспільства в контексті сучасного цивілізованого прогресу людства.

Гуманізація і гуманітаризація — основний стратегічний напрямок освіти, що зумовлює шляхи формування спеціаліста як творчої особистості, у якій поєднується високий професіоналізм із соціально-психологічними якостями. Теоретико-методологічною засадою гуманізації вищої освіти є вчення *про людину і гуманізм*, яке має загальнолюдський характер. Філософські основи гуманізму широко відтворені у вітчизняних і зарубіжних антропологічних концепціях: екзистенціалістській, персоналістичній, аналітичній (глибинній) психології; "космічні" гуманістичні ідеї співіснують з екзистенціальними, прагматичними, суто "земними". Людина в її ставленні до життя — ось той висхідний генералізуючий принцип, навколо якого розгортається гуманітарна наука й освіта і до якого вона, зрештою, повертається, виконуючи свою пізнавальну і світоглядну функцію. Якщо вузько направлена підготовка визначає орієнтацію спеціаліста тільки на конкретну економічну чи технічну доцільність, з великим зусиллям дозволяє йому відкрити для себе "людський аспект" виробництва, то гуманітарна навпаки — формує творчу особистість.

Гуманізм у теоретико-світоглядному контексті — вчення про людину як визначальну мету і вищу цінність суспільства. Теорія і практика гуманізму базуються на багатовіковій традиції — ідеї та ідеали Розуму і Лю-

дності, які послідовно розвинуті філософами античної доби, діячами культури Ренесансу, Просвітництва та Нового часу.

Саме національна система освіти "Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття) повинна стати найважливішою ланкою виховання свідомих громадян Української держави сучасного гуманітарного знання. Вона передбачає:

- постійне розширення та оновлення предмета і змісту соціально-гуманітарних наук, що поєднують теорії, які виходять з положення про людину як визначальну мету і цінність суспільства;
- зростаюча диференціація сучасного гуманітарного знання;
- поглиблення внутрішнього взаємозв'язку між різними галузями соціально-гуманітарної освіти, що має суто особистісний вимір;
- перехід від монометодології до плюралістичної методології;
- поглиблення практичної цілеспрямованості сучасного соціально-гуманістичного знання, що утверджує образ людини як освіченої та високоморальної особистості.

Гуманізація — це сукупність філософських, гносеологічних, психологічних, соціокультурних, правових поглядів, які зумовлюють цілі і завдання вищої школи з метою посилення гуманізації духу, саморефлексії людини: якщо технократичний підхід до освіти орієнтував лише на розвиток самого виробництва і робив неможливим реалізацію творчого потенціалу особистості, то викладання гуманітарних наук означає ніщо інше як розвиток цілісної гармонійної особистості. "Новий погляд" на гуманізм — це насамперед уточнення принципів розуміння людини і світу, її буття, відмова від уявлень про людину лише як агента соціальних сил та елементарного "продукту" суспільних відносин. Його істотною рисою є відродження "ренесансного" тлумачення людини як вільної у своїй самореалізації особистості, злитої зі світом природи, повернутої до власного тілесного начала.

Формування **професійного фахівця** на основі гуманізації вищої освіти — це складний процес, у якому реалізується внутрішня суть людини, її ділові якості; інтелектуальні можливості та **особисті цілі**. Потреба в людях, які мають цілісну гуманітарну освіту, стала нагальною потребою суспільного розвитку. Процес гуманізації вищої освіти тісно пов'язаний із вирішенням проблеми створення соціального капіталу нації.

Є такі основні загальнонаукові принципи реалізації гуманітарної освіти: фундаментальність, системність, єдність національного та загальнолюдського; єдність гуманістично-особистісного, світоглядно-ціннісного і науково-пізнавального; єдність навчання та виховання; комплексний характер виховання, формування духовності, людяності, гуманізму; примноження загальнолюдських цінностей.

Гуманітарна освіта базується на таких засадах: розвиток світової історії як творчості людей у всіх сферах життя; реалізація національних базових цінностей — моральних, правових, етичних, естетичних, духов-

них. *Гуманітарне знання* — це ставлення людини до довкілля і до самої себе, засіб її життєдіяльності, пізнання світу і людини, який сприяє:

- формуванню *творчого мислення*;
- формуванню *нової моделі вищої освіти*, адекватної умовам переходу до постіндустріального (інформаційного) суспільства;
- вивченню закономірностей *підбору змісту дисциплін* гуманітарного напрямку, відповідного функціям формування креативного мислення;
- визначенню *місця* гуманітарних дисциплін у структурі технічної освіти, щоб гуманітарний елемент не був додатком до технічного, а вони разом склали б цілісну структуру;
- створенню *філософії* підготовки майбутнього фахівця у ВНЗ, яка повинна відображатися у викладанні всіх дисциплін на основі *гуманітарних цінностей*.

Важливими *методологічними аспектами* гуманізації вищої освіти постають:

- забезпечення здатності вищої освіти формувати інтелектуальний потенціал нації з урахуванням змін у виробництві, науці, техніці, інформаційній і комп'ютерній технології;
- формування і стимулювання попиту на інтелектуальний товар з урахуванням багатоступеневої форми підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів;
- створення системи освіти, відповідної потребам XXI сторіччя;
- утвердження нового соціального статусу особистості, усвідомлення того, що головним стратегічним ресурсом нації є інтелектуальний.

Основна мета гуманітарної освіти — виховувати не тільки високоінтелектуального спеціаліста, але й людину з різнобічними поглядами, з широкими знаннями технічних і гуманітарних наук, з широким світоглядом та політичною культурою.

Система гуманітаризації поєднує:

- демократизацію навчального процесу;
- інтегративність — посилення змісту і структури гуманітарного знання;
- безперервність та непереривність виховання;
- підвищення гуманітарної культури;
- диференціацію та індивідуалізацію навчання;
- гуманітаризацію технічних дисциплін.

Основні напрямки виховання, що сприяють становленню цілісної особистості: патріотичне; світоглядне; політичне; національно-естетичне; правове; моральне; естетико-художнє; екологічне; фізичне; трудове; сімейне.

Структура гуманітарної підготовки має бути такою:

- 1) політико-правовий цикл;
- 2) суспільно-економічні і світоглядні основи професійної діяльності;
- 3) власне гуманітарна проблематика.

Для успішного вирішення проблеми гуманітаризації, для утвердження гуманітарної культури освіти необхідно:

- 1) забезпечити методологічну єдність викладання фундаментальних та інженерно-економічних дисциплін;
- 2) переорієнтувати профільюючі предмети на гуманітарність;
- 3) здійснити організаційно-структурні зміни в системі освіти та вихованні студентів;
- 4) передбачити гуманітаризацію навчально-виховного процесу у ВНЗ, а саме:
 - а) посилити роль гуманітарних дисциплін міжпредметними зв'язками;
 - б) підвищити рівень етичного та естетичного виховання студентів;
 - в) активізувати інтерес студентів до вітчизняної історії і світової культури;
 - г) проблемним креативним навчанням актуалізувати самостійну думку студентів;
 - д) самостійною роботою активізувати творчий пошук студентів.

Запровадження концепції гуманітарної освіти сприяє формуванню творчої особистості, діяльнісному ставленню до праці; розвиває мислення, яке потребує вдосконалення. Система гуманітарної загальнокультурної підготовки майбутніх фахівців має *комплексний характер*, провадиться безперервно упродовж навчання, передбачає не лише вивчення актуальних проблем філософії, політології, соціології, правознавства, культурології, а й етичне, естетичне виховання, управління психічним станом особистості; вона охоплює майже всі кафедри і всі дисципліни.

Якісні зміни, що відбуваються в ХХІ ст., суперечливі, вони диктують необхідність пошуку інноваційних підходів до суспільно-гуманітарної підготовки студентів, ставлять завдання поступового подолання технократизму під час підготовки майбутніх спеціалістів. Саме технократизм виявився одним із факторів уповільнення динаміки суспільно-економічного розвитку держави, збереження кризових явищ у суспільній практиці, причиною техногенних катастроф. Викладання гуманітарних дисциплін має сприяти виробленню ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів, подоланню технократичних підходів до змісту вищої освіти.

Завдання гуманітаризації — підвищувати загальний рівень культури студентів, виховувати всебічно освічених спеціалістів, інтелігентів, формувати політично свідомих громадян із високим рівнем духовності. Мета гуманітаризації визначається так:

- переорієнтація вищої освіти на формування фахівців як інтелектуального потенціалу суспільства;
- формування у студентів стійкого інтересу до культури, зміцнення прагнення до самоосвіти, до роботи над собою;
- зростання ролі освіти і знання як чинників соціального прогресу;
- розвиток освітнього потенціалу особистості в умовах модернізаційних змін у суспільстві;

— формування спеціалістів як інтелектуальних, творчих особистостей, здатних вирішувати найскладніші проблеми інформаційного суспільства, усвідомлюючи суспільний зміст цієї діяльності і відповідальність перед суспільством за прийняті рішення, щоб не перетворити нашу цивілізацію на *техногенну катастрофу*.

Результат гуманітаризації — якісно новий тип студента, який можна створити новими методами викладання на основі активних форм навчання, передусім різнобічного спілкування, що сприяє пізнанню багатоманітних аспектів культури. Досвід свідчить, що гуманітаризацію освіти необхідно здійснювати кількома етапами, віддаючи пріоритети пошуку індивідуальних програм з урахуванням умов конкретного навчального закладу, що сприяє підготовці спеціалістів із високим рівнем професійних знань, суспільної політичної зрілості, духовної культури. "Перевідкриття гуманізму" зумовлене тією тривожною ситуацією, в якій опинилося людство на межі нового століття, сукупністю глобальних суперечностей, що загрожують існуванню "homo sapiens".

Ідея "оновленого гуманізму" — це людський вимір економіки і політики, діалог та толерантність як імператив людських відносин, соціальний прагматизм і орієнтація на реальні турботи "земної людини", що забезпечують їй широку соціальну базу в умовах глобальних проблем сучасності, можливість виживання в кризовому соціумі.

Істотна особливість концепції "нового гуманізму" полягає у тому, що вона виходить із положення про поєднання індивідуальних та групових ціннісних вимог, національних та загально-цивілізаційних інтересів. Для того, щоб цілеспрямовано вирішувати стратегічні питання гуманітарного розвитку, необхідно спиратися на концепцію гуманітарного розвитку. Розробити таку концепцію можна лише на центральному рівні, де, зазвичай, сконцентрований науковий потенціал, здатний забезпечити обґрунтування теоретичних проблем, щоб провести необхідні дослідження соціогуманітарної ситуації в країні та в окремих регіонах.

Особлива роль у процесі формування гуманітарної культури належить філософії. Ще М. Планк наголошував, що існує безперервний ланцюг від філософії і хімії через біологію та антропологію до соціально-філософських наук, ланцюг, який не може бути розірваний, хіба що навмисно. Філософія як форма суспільної свідомості, в центрі якої людина, залишається ще "таємницею" для самої себе, тому звернення людини до своєї самосвідомості і саморефлексії робить філософію актуальною сьогодні, коли треба розпочинати все з "революції і перебудови в свідомості", з самої людини. Щодо природи людини: ми стаємо свідками більшої інтеграції знань про людину, отриманих у сферах науки, передусім фізіології, психології, соціології, антропології, філософії, етики, естетички. Людина повинна звернутися до філософських витоків духовності, осмислюючи сенс свого буття, оскільки філософія як софійне мислення — це енциклопедія високого розуму.

Багатовекторність гуманістичного призначення науки

Наука у сучасних умовах повинна відповідати *гуманістичним цілям і намірам*. Освіта буде виконувати своє гуманістичне призначення, якщо готуватиме людину до певної самореалізації не у вузьконаціональному просторі, а там, де їй буде комфортніше здійснити свої *творчі нахили* і домогтися більших успіхів у задоволенні інтересів, що мають загальнолюдське призначення. *Гуманність* суспільства залежить від співвідношення міри *автономності й соціальності індивідів*. Автономність людини характеризує її *самобутність*, а соціальність — *особистісний зміст*. **О. Герцен** писав: "Чим більше свідомості, тим більше самобутності; чим менше свідомості, тим більше середовище *поглинає* особу". **С. Гессен** пов'язував самобутність і свободу дій людини з необхідністю адаптуватися в мікросоціумі. Особистість, яка не живиться ззовні культурним змістом, бідніє і губиться в масовому суспільстві. *Соціалізація індивіда* — це гра за правилами для досягнення мети; природний процес. *Суспільство* не в змозі зберегтися, якщо його цінності і норми не засвоюються новими поколіннями. *Суспільство* дедалі більше усвідомлює необхідність створення умов для розвитку автономного світу людини, бо він є *джерелом* енергетичного забезпечення творчого самовиявлення окремої людини, а, отже, і збагачення суспільства. Виховуючи людину, *не адаптовану* до наявної соціальності, ми ризикуємо ускладнити наше життя. Виховуючи *занадто адаптованого* члена суспільства, ми закриваємо можливість цілеспрямованої зміни суспільства. Чим ширші можливості індивіда у виявленні індивідуальності, *тим гуманнішим є суспільство*. При цьому під автономністю розуміють ту частину якостей людини, яка не підпорядкована контролю й вимогам суспільства, а є її неповторним і незалежним світом. Гуманістичні можливості суспільства залежать від ефективності механізмів забезпечення, які не завжди та не для всіх спрацьовують. Механізми, відповідальні за стан основного показника демократичності, зорієнтовані на індивіда — як автономного, так і соціального. Перевищення ваги соціальності над вагою "особистості" є показником відсутності свободи для соціальної самореалізації інших громадян. Це ознака тоталітарного суспільства. Наближення до гуманного суспільства відбувається важко. Ідеальним є те суспільство, яке забезпечує відповідність автономності і соціальності в людині. Філософські знання дедалі більше спрямовують професорсько-викладацький склад ВНЗ на пошук змісту "ідеального гуманізму", "базису гуманності", сутності "автономного" та "соціального" індивіда.

Багатовекторність гуманістичних проявів індивіда залежить *від міри гуманності суспільства*:

— генетичні показники збереження автономності в людині порівнюються до показників її адаптованості та приймаються за деякий мінімум однаково відділених від межі ідеального індивіда;

— суспільство формує передумови для існування всіх типів гуманістичних проявів людини — від егоцентристів (схильних до максимальної автономності) до альтруїстів (схильних до максимальної соціальності);

— сприятливе сполучення автономного й соціального в індивіді зосереджене в полі його самореалізації, воно визначається критеріями гармонійно розвиненої особистості;

— взірцем гуманності історичного індивіда треба вважати такого, в якому однаковими пропорціями виявляється як автономний, так і соціальний індивід;

— між лімітом ідеально соціалізованого та ідеально автономізованого індивіда є перехід з одного стану в інший, який треба назвати *базисом гуманності*.

Аналіз світових тенденцій розвитку вищої освіти показує, що вона дедалі більше спрямовується до *гуманізму*. *Навчання* — це лише передумова освіти, метою якої є:

- формування певних психічних властивостей майбутніх спеціалістів;
- здатність навчатися протягом життя;
- готовність до спілкування з представниками інших культур;
- здатність вижити під час змін у суспільному житті;
- уміння творчо опановувати нові ситуації.

Підготовка українських спеціалістів із вищою освітою ні в державних, ні в приватних ВНЗ ще не відповідає світовим тенденціям ані кількісно (20 % гуманітарних дисциплін замість 40 %), ані якісно, бо відсутня системність у викладанні. З розпадом Радянського Союзу водночас були зруйновані ідеологічні, методологічні та організаційні складові системи гуманітарної освіти. В *організаційному відношенні* була здійснена спроба перейти від однолінійної радянської освітньої програми "Молодий спеціаліст — спеціаліст" до однолінійної американської: "молодий спеціаліст — бакалавр-магістр". У методологічній сфері теж панує повний *"плюралізм"* — від емпіризму до постмодернізму, від діалектики до її повного заперечення, від формаційної до цивілізаційної методології. Орієнтація на західні цінності іноді набуває комічних форм. Необхідний диференційований підхід до студентів, яких можна *розподілити* так:

- 1) перший тип об'єднує пасивних учнів;
- 2) другий тип назвемо критичними інтелектуалами;
- 3) третій — інтелектуалами з активною життєвою позицією;
- 4) четвертий — "практики" з активною життєвою позицією;
- 5) п'ятий — інтелектуально пасивні вихованці.

Головні завдання гуманітарної парадигми культури

Спеціалісту треба дати:

— системне знання про закономірні взаємозв'язки людини з природою, культурою, суспільством, державою, про суспільні процеси та структури;

— теоретичне обґрунтування ефективності соціальних механізмів та чинників удосконалення соціальних процесів;

— філософський аналіз історичного і культурного процесу як розмаїття соціокультурних форм (особистості, соціальних груп, спільноти, цивілізації тощо);

— студента слід озброїти системою антропологічного знання (культурної антропології, структурної, системної, політичної, економічної), в центрі якого — "людина як міра всіх людей";

— домогтися від студента вміння вивчати закономірності життєдіяльності суспільства, структуру та механізми соціальних процесів; механізми та чинники перебігу та особливості пізнання історичного та культурного процесу;

— сприяти свідомості, цілеспрямованості використання умов соціальної організації життєдіяльності суспільства, виявленню форм і засобів філософського осмислення історичної реальності, оскільки ці знання спрямовуються на теоретичне обґрунтування засобів і механізмів загалом та українського зокрема.

Цілі гуманітарної культури спрямовані на:

— цілісність буття та виховання цілісної особистості;

— використання гуманітарних технологій;

— формування особистості в контексті особистісно-орієнтованої філософії;

— актуалізацію загальнолюдських цінностей;

— формування розумових здібностей (теоретичних, практичних та універсальних); глибини розуму, гнучкості, рухливості, логічності, доказовості і критичності розуму;

— формування системності мислення як схильності до аналізу і синтезу уміння відокремлювати суттєве від несуттєвого, діалектично охопити явище як ціле, в усьому розмаїтті елементів та зв'язків між ними;

— актуалізацію креативності мислення як творчого розв'язання задач, що проявляються в здатності бачити елементи новизни у діяльності, в умінні розкрити їх особистий потенціал, в умінні проявити інтуїцію як реальний і необхідний компонент пізнавальної діяльності, спрямований на вихід за межі стереотипів поведінки;

— формування розумових якостей і компетентності як суми спеціальних знань та умінь глибоко розуміти справу, що визначається професійними знаннями (освітня підготовка) та практичним досвідом, які є передумовою кваліфікованого аналізу ситуацій і діагностики стану процесів, своєчасного прийняття аргументованих рішень;

— вольових якостей, направлених на свідоме регулювання людиною своєї поведінки та діяльності та пов'язаних із подоланням внутрішніх і зовнішніх перешкод — цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, ініціативності, самостійності, сміливості, витримки;

— актуалізацію морально-психологічних якостей людини, необхідних для створення у колективі клімату, сприятливого для розвитку здорових міжособистісних стосунків та свідомої дисципліни трудових відносин, а саме: чесності і порядності, принциповості, розвиненого почуття відповідальності, високої вимогливості, знання людської психології та індивідуалізованого підходу до підлеглих, готовності налагодити контакти з підлеглими; прагнення до співпереживання, до ідентифікації з колективом, доброти, тактовності, комунікабельності, розсудливості, зваженого сприйняття критики;

— формування стійкого світогляду, правильного сприйняття сучасних проблем розвитку суспільства, людського буття, духовної культури, для чого необхідно:

а) засвоїти і реалізувати наукові та культурні досягнення світової цивілізації з повагою до різних культур, релігії, неухильного дотримання прав людини;

б) критично оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, екологічні, культурні та інші події і явища;

в) занурюватись в сутність явищ та процесів реального світу, свідомо використовувати наукові знання у пізнавальній і професійній діяльності;

г) дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки і моралі в міжособистісних стосунках та у суспільстві, сприяти зміцненню моральних засад суспільства;

— формування політичної свідомості та політичної культури, а також політичної активності, творчої ініціативи при вирішенні сучасних проблем:

а) демонструвати і розвивати обізнаність у галузі міжнародного життя та політичних процесів, орієнтуватися у зовнішній і внутрішній політиці держави, знати її історію та специфіку розвитку;

б) розпізнавати і використовувати різні види владних відносин, специфіку політичної влади, розуміти її сутність, структуру, функції;

в) орієнтуватися в міжнародному політичному житті, геополітичній ситуації, розуміти місце і статус України в сучасному світі;

г) орієнтуватись у глобальних проблемах економічного розвитку, світових господарських зв'язках, інтеграції України у систему міжнародного поділу праці;

— розгляд суспільних явищ у розвитку конкретних історичних умов:

а) з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки в історичних подіях, аналізувати й узагальнювати історичний матеріал у певній системі;

б) порівнювати, пояснювати, аналізувати, критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб, спираючись на отримані знання на основі альтернативних поглядів на проблеми;

— мати активну життєву та громадянську позицію:

а) захищати інтереси держави, поєднувати і взаємоузгоджувати суспільні, колективні та індивідуальні інтереси;

б) виконувати конституційні обов'язки, дотримуватися норм законодавства;

- в) захищати свої права людини і громадянина;
- г) використовувати для досягнення мети зовнішні обставини;
— нести соціальну відповідальність за діяльність організації:
- а) враховувати і прогнозувати доцільні аспекти впливу ділової активності на працівників, споживачів, місцеві спільноти, суспільство;
- б) добровільно долучатися до вирішення загальних соціальних проблем: захист довкілля, захист прав громадянина щодо охорони здоров'я і безпеки, захист інтересів споживачів;
- в) дотримуватись етики ділового спілкування;
- г) реалізовувати відносини відповідальності за допомогою сукупності етичних, правових та економічних норм у їх взаємозв'язку;
- д) нести персональну відповідальність за діяльність співробітників і загалом організації.

Отже, гуманізація технологій навчання і виховання передбачає:

1. Пошук шляхів більшої різноманітності технологічного інструментарію при традиційних формах навчання і виховання.
2. Подолання інформаційного перевантаження в навчанні.
3. Пошуки оптимальних технологічних рішень для здійснення логічного переходу від уявлень системного знання до його проблематизації.
4. Використання найбільш оптимальних методів і засобів активізації студентів на лекційних і семінарських заняттях без перевантаження нервово-психологічної напруги студентів.
5. Побудову системи зворотнього зв'язку в системі "викладач — студент".
6. Побудову системи позааудиторної самостійної роботи студентів.

Гуманізм — це теоретико-світоглядний спосіб, що поєднує вчення про людину як визначальну мету і вищу цінність суспільства та осмислення всезагального. Гуманістична спрямованість суспільства — це нове теоретико-світоглядне узагальнення традицій вселюдських цінностей, на основі яких будується вся система політики, культури, економіки, мислення, життєдіяльності соціальної організації, відбувається регуляція суспільних відносин, які сприяють досягненню у суспільстві стабільності, порядку, злагоди шляхом гуманізації відносин між різними суб'єктами політики. Об'єктивно суспільство зацікавлене в тому, щоб у ньому зберігався баланс політичних сил між соціальними і національними групами; відносини між законодавчою, виконавчою і судовою владою сприяли гармонізації на основі врахування інтересів усіх соціальних верств населення. Це врегулювання має здійснювати цивілізована влада, конструктивно активізуючи усі політичні сили, щоб знайти оптимальні шляхи подальшого удосконалення суспільства, реалізації проблем людського буття на гуманістичній основі. Становленню цивілізованого політичного і соціального *буття* повинна сприяти демократична політична культура і свідомість як відкрита парадигма суспільства, відображенням

якої є толерантна політична ідеологія, спрямована на подолання розколу духу української нації, на її напрям до інтеграції. Гуманізація суспільства створює сприятливіші умови для життєдіяльності людини і суспільства, постає формою організації державної влади, сприяє оптимізації формування автономного самовизначення особистості.

В умовах нової суспільної ситуації гуманізм — це дотримання закону на всіх рівнях — від простої людини до Президента і окремого політика, розуміння політики як пошуку істини, що пов'язується з розробкою певного кола регулятивних гуманістично-формуючих ідей і принципів. Гуманістична парадигма політики — це здійснення влади з дозволу тих, "ким керують", що утримує в собі важливі гуманістично ціннісні функції. Ще Ж. Ж. Руссо зазначав, що народ завжди має рацію. Утвердження гуманізму в усіх сферах суспільно-політичного буття становить соціо-інтегративний чинник у становленні політичного організму як єдиного соціального цілого. Адже політика — це найдинамічніша сфера суспільного буття, яка впливає на людину; найголовніша сфера діяльності, від якої залежить доля людського існування. На думку М. Вебера, політика — це "упорядкування та улаштування державної влади"; це насамперед "мистецтво задовольняти потреби та інтереси людей"; це мистецтво управління державою. Політика — це інтегральна багаторівнева система, яка поєднує: політичні інтереси, політичні організації, політичну свідомість, між якими діють причинно-наслідкові і функціональні зв'язки, що вимагають відповідної методологічної рефлексії і культурологічного осмислення. Є три класичні підходи до політики: 1) політика — це боротьба між законом і силою; якщо закону недостатньо, використовують силу (Макіавеллі); 2) марксистський підхід до політики, який визначається класовим інтересом; 3) сучасний підхід до політики як до "мистецтва можливого". В цивілізованому контексті політика — це арена соціальної справедливості, контроль за законним використанням влади та урегулювання конфліктів; поновлення власне людського існування і культури як такої. Складність у реалізації політики полягає в тому, що її суб'єктами постають різноманітні політичні і соціальні сили: політичні партії, суспільні організації і рухи, окремі індивіди. Є безліч сфер політики: внутрішня і зовнішня, економічна, соціальна, екологічна, національна, демократична, демографічна, культурна, науково-технічна, аграрна, інвестиційна, що поєднують політику та економіку, соціальну структуру суспільства, які по-новому сьогодні диференціюються і стратифікуються. Залежно від соціальної структури суспільства формуються політичні сили і рухи, детерміновані внутрішніми стосунками, спонукальними мотивами поведінки політичної еліти; сутнісними детермінантами політики є не лише економічні інтереси. В сучасному посттоталітарному суспільстві політика стає більш автономною сферою, а "управління економікою, або демократичне планування, стають незалежними від капіталізму" (Д. Белл). Для України, як і для інших посткомуністичних країн, особливо гострою

є проблема формування нових структур влади на демократичних засадах, забезпечення не формальної, а реальної демократії. Децентралізація влади на основі розвинутого демократичного самоврядування — це найважливіший засіб запобігання тоталітаризму. Сутнісна "матерія" влади скеровується на забезпечення прав людини, і вона тим ефективніша, чим вищий її авторитет, чим більші моральні можливості вона має.

Цивілізація ХХ століття з її великим технічним прогресом створила можливості для реалізації проектів справжнього гуманізму і водночас спричинила поглиблення дії кризових чинників, які тотально загрожують людству. Внаслідок цього людство постало перед вибором, вирішальна роль у якому належить політиці соціального гуманізму, гуманістичним цінностям, процесам духовного самовизначення людини, сутнісним проявам позитивного досвіду. Безперечно, гуманізм політики — це вираз *цілісності людського духу*, що долає роздвоєння, постає суттєвим моментом культури почуттів. Гуманізм політики поєднує вчення про людину як визначальну мету і вищу цінність демократичного суспільства; уточнює принципи розуміння сутності людини і світу її *буття*, відмову від уявлень про людину лише як "агента соціальних змін", "елементарного продукту суспільних відносин". Його істотною рисою є відродження "ренесансного" розуміння людини як вільної істоти, самореалізації її сутнісних сил, злитої зі світом природи, повернутої до власного тілесного і духовного розвитку "олюднення" суспільних відносин. Ідея соціального гуманізму — це людський вимір економіки і політики, екологічної етики, моралі ненасильства; діалогу та толерантності як імперативу людських відносин, "позитивного екзистенціалізму", "соціального прагматизму", орієнтація на реальні проблеми і турботи людини. Істотна особливість політики соціального гуманізму полягає в тому, що він поєднує індивідуальні та групові, колективні, соціальні, національні і загальноцивілізаційні інтереси. Відправною точкою соціального гуманізму є ствердження гідності особи, свободи її ідеалів, соціальної справедливості. В основі політики соціального гуманізму є погляд на історію, в центрі якої — людський вимір її розгортання. Зміст історії визначається зусиллями творчої людської індивідуальності, справжньої самореалізації її сутнісних сил. Відповідно до цього обґрунтовується погляд, за яким масштаб історичного значення людини вимірюється не "шляхетністю", давністю роду чи титулами, а власною гідністю, талантом, розумом, здібностями. Соціальний гуманізм виходить із того, що резерви розвитку економіки, політики, культури треба шукати в самій людині, в розвитку її свідомості і духовного капіталу, без чого подальший розвиток і удосконалення суспільства стають неможливими. Найважливішим ресурсом гуманізації політики постає інтенсифікація людського капіталу і людської екзистенції. Гуманістична спрямованість політики є умовою збереження людських, природних, соціальних, політичних ресурсів. До своїх змістових характеристик концепція соціального гуманізму вводить теоретико-концептуальне обґрун-

тування "типових" завдань гуманізації політики, економіки, екології, соціальної політики, науки, освіти, культури. Суспільство буде прогресувати тоді, коли гуманізм як світоглядна (регулятивна) ідея і принцип сучасної політики буде задіяний у соціальній, політичній, економічній організації суспільства і не обернеться створенням чергової політичної утопії. В концептуальному плані гуманізм виходить із Сократового гасла "пізнай самого себе" та Протагорового "людина є мірою всіх речей", що показують своєрідність духовного та інтелектуального самовизначення особи. Соціальний гуманізм — це програма подолання кризової свідомості і кризового стану культури. Розкриття змісту гуманізації політики потребує врахування потенційної можливості розвитку буття людини в свободі і через свободу, відмови від диктату Абсолюту, орієнтації на гуманістичні цінності, вміння користуватися свободами і жити в умовах громадянського суспільства в свободі і через свободу.

Гуманізм суспільства — це сукупність ідей, в основі яких — упевненість і переконаність у високому призначенні людини, цінності особистості, її праві на свободу; це надання політиці людської спрямованості, використання її в інтересах особистості і суспільства загалом; це онтологічні умови становлення людини в політиці, розглянутої з боку цілепокладання, творчості, самостановлення. Гуманізм суспільства сприяє узагальненню конструктивних принципів організації людського буття, становленню нової політичної культури і в ній — індивіда, тих умов, за яких вона може "зняти" свою попередню форму тоталітарно-авторитарного мислення і органічно перейти до цивілізованої політичної діяльності. Гуманізм суспільства повинен "зняти" попередні форми політичної діяльності шляхом повернення реальному процесу життєдіяльності тих ідеалів, які вироблялися протягом усієї історії розвитку суспільства, захищаючи особистість від згубного впливу на неї нелюдського середовища, сприяючи саморозвитку особистості, самодіяльності і самореалізації. Гуманізація суспільства — це створення таких умов, за яких людина набуває екзистенційного значення. Гуманізм суспільства актуалізує культ людини, намагається "прочитати" людське буття як таке, що сприяє виробленню нових, адекватних цивілізованому підходу варіантів досягнення людини, переглядає усталені погляди на політику, долає тоталітарно-авторитарні за своєю суттю погляди. І доти, доки політика неспроможна поставити в центр своїх інтересів людину, вона не зможе вирішувати кардинальні і складні проблеми, підтримувати активність соціального суб'єкта на рівні достатньої його життєдіяльності. Саме через гуманізм у політиці, сенс якого визначається проблематикою людини, політика пов'язується: з політичною онтологією (буття в політиці); політичною етикою (моральними підвалинами в суспільстві); політичною аксіологією (духовними цінностями в політиці); політичною антропологією (людиною); історією політичної думки (політичним пізнанням).

В умовах трансформації суспільно-політичних відносин є потреба у пошуку реальних важелів для подолання підходів до людини як "гвинтика",

"фактора" суспільства. Людина — оскільки вона особистість — може піднятися над собою як живою істотою, і, виходячи з себе, зі своєї свідомості і самосвідомості, змінити обставини, зробити їх гуманістичними. Нова парадигма гуманізму суспільства допомагає виявити цілісну систему закономірностей руху свідомості до її демократичного волевиявлення, подолання паралічу масової свідомості, руйнації моральних підвалів у суспільстві. Універсальні характеристики гуманізму суспільства виходять із того, що в нових умовах становлення правової держави і громадянського суспільства по-новому ставиться і сама проблема людини, яка акцентує увагу на самопрояві людського в людині, подоланні деструктивних явищ у суспільстві та розірваності свідомості і буття. Нова парадигма гуманізму виходить із того, що людина прагне зрозуміти саму себе, і творити свою індивідуальність, повноту і цілісність особи згідно зі своїм внутрішнім світом; але для цього потрібно, щоб соціально-політичні умови в суспільстві не були розірваними.

Гуманістичний тип суспільства має такі ознаки: 1) гармонійне поєднання інтересів людини і суспільства, орієнтація на збалансований розвиток суспільства, всіх механізмів суспільного відтворення та всебічний розвиток особистості; 2) реальний плюралізм усіх форм власності; 3) широкі можливості для прояву господарської ініціативи індивідів та об'єднань; 4) підкореність держави громадянському суспільству; 5) відсутність монополії на знання, свобода вибору; 6) створення нових місць у суспільній системі для здійснення індивідом активної соціальної діяльності; 7) наявність дієвих механізмів компромісного розв'язання суспільних конфліктів. Ідеться передусім про становлення нових суспільних, політичних та економічних відносин, у яких людина покладається як гранична форма реалізації ідей громадянського суспільства, можливості реалізувати себе в мінливому і суперечливому суспільному бутті, культивувати іманентні духовному світу людині цінності. Гуманізм суспільства забезпечується складним комплексом внутрішньої самосвідомості, всією системою політичного і морального впливу, правовими засобами, стимулювання належної поведінки всіх суб'єктів політичних і соціальних відносин. Гуманізм суспільства повинен сприяти формуванню політичних відносин, гідних цілісної особистості, для якої політика — це спосіб людського існування, адже він ґрунтується на відвертості, моральності, гідності. Гуманізм суспільства акцентує увагу на тому, що людина є не "економічною і політичною клітинкою", а соціокультурним феноменом, який вбирає в себе раціональне, творче, духовне, емоційно-вольове, національно-психологічне, культурно-історичне. Гуманізм суспільства детермінує становлення такого соціуму, на прапорі якого — людина та її високе соціальне призначення, її добробут, високі духовні і моральні цінності. Адже немає іншого способу зробити політику дійсно гуманною і людською, крім поєднання її з мораллю і людиною. Лише за таких умов людина не буде відчуженою від політики і влади, не буде "губитися в політиці", а цивілізовані політичні відносини допоможуть людині знайти і реалізувати себе, по-

долати розірваність духу, розкрити свої сутнісні сили, позбутися відчужених і розірваних відносин суспільного буття. Гуманізм суспільства сприяє зорієнтованості на індивіда правових, політичних, соціальних, економічних інститутів. Політика як творчість широких мас народу узагальнює процеси переходу родового, загальнолюдського, гуманістичного в людську детермінованість, функціонування всезагального як індивідуального і навпаки. Проблема людського виміру політики формується як теоретико-світоглядне узагальнення положень зарубіжної і вітчизняної думки, яка йде в руслі поглядів на людину як творчу і розумну істоту, розробкою такого політичного ідеалу суспільства, в центрі якого людина, її права і свободи, культивування духовності, подолання правового нігілізму, високе призначення. Осьовий принцип гуманізму суспільства — це законність, правова держава і розвиток громадянського суспільства. Вектор гуманізму політики виходить із рефлексії, націленої на те, що людина повинна шукати досконалості в індивідуальному бутті; це означає, що вона повинна пізнати свою індивідуальність і сама витворити себе, створити світ свого буття за законами краси. Людському виміру політики сприяє культура як царина символічних форм, способів життя, досягнення досконалості. Культура є корелятом певних суспільно-політичних відносин, які детерміновані свободою і відповідальністю; така культура виходить з того, що основним принципом її є самореалізація свого "Я", свого самовизначення і самоздійснення. Сама культура детермінує особистість, яка повинна постійно створювати себе, своє буття і свою сутність у процесі культурного уречевлення, звеличуючись до родової істоти. Людина націлена на іманентні *своїй* сутності умови, на подолання сурогатів *своєї* діяльності, на виявлення *своєї* ідентифікації і реалізації *своєї* активності. Криза ідентичності долається тоді, коли людина поборює відчуження і уречевлення, повертається сама до себе, стає дієздатною. Політика XXI століття — це подолання тих деструктивних процесів, які хвилюють сьогодні усіх людей, це перехід до цивілізованих умов життєдіяльності, нового способу життєдіяльності і соціальної організації суспільства, нового типу усвідомлення своєї особистості. В центрі політики XXI століття — людина, рівень її життя, що ставить політику у прямий зв'язок з буттєвими — екзистенційними вимірами. Якщо процесу тотожності мислення і буття буде сприяти вся сукупність соціально-політичних відносин, то буде розвиватися і накопичуватися людський, гуманістичний потенціал.

Висновки

Гуманізація суспільства — поступове повернення до цінностей гуманізації на принципово новій основі, через зближення матеріального і духовного рухів людського розвитку. *Процес гуманізації передбачає:*

— подолання антагоністичних форм відчуження людини;

- поступового визнання людської особистості основним багатством суспільства;
- зростання значення освіти, зміни її змісту, форм і методів шляхом безперервності навчального-освітнього процесу;
- широкої гуманітаризації освіти;
- гуманізації діяльності виконавчої влади;
- створення багаторівневого механізму добору та підготовки кадрів у цій сфері суспільної діяльності;
- відхід від схеми домінування держави і правлячої еліти у сферу регулювання всіх суспільних відносин;
- відхід від формалізації державних, міждержавних та міжрегіональних форм і методів правового і політичного регулювання.

Література:

1. Андрущенко В. Вища освіта в пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу // *Філософія освіти*. — 2005. — № 2. — С. 6-19.
2. Андрущенко В. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. — К.: ТОВ "Атлант ЮЕМСІ", 2005. — 495 с.
3. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів // *Філософія освіти*. — 2005. — № 1. — С. 5-17.
4. Балл Г. О. Гуманізація загальної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири // *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія* / За ред. І. А. Зязюна. — К.: ВІПОЛ, 2000. — С. 143.
5. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук // *Эстетика словесного творчества*. — М.: 1979. — С. 360.
6. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості // *Педагогіка і психологія*. — 1998. — № 2. — С. 124.
7. Беланова Р. А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах США (Україна-США). — К.: Центр практичної філософії, 2001. — 216 с.
8. Вища школа на шляху оновлення / Т. Я. Старченко, О. М. Стоян, О. І. Бобик. — Л.: Світ, 1991. — С. 52.
9. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры // *Вестник высшей школы — Alma mater*. — 1999. — № 3. — С. 30.
10. Гершунский Б. С. Философия образования в XXI веке (в поиске практико-ориентированных образовательных концепций). — М.: Интернет-Диалект, 1997. — С. 118.
11. Демократизация общества и развития личности от тоталитаризма до демократии. Головаха Е.И., Бекешкина И.Э., Небоженко В.С. — К.: Наукова думка, 1992. — С. 31-33.

12. Горбунова Л. Хаос versus порядок як контроверза мислення в кризовій культурі: Частина I // Філософія освіти. — 2005. — № 2. — С. 62-76.
13. Згуровский М. Болонский процесс: путем европейской интеграции // Зеркало недели. — 2003. — 18 окт. (№ 40). — С. 17.
14. Згуровский М. З. Система высшего образования Украины в контексте Болонского процесса // Известия МАН высшей школы. — 2004. — № 1 (27). — С. 7-31.
15. Зинченко В. П. О целях и ценностях образования // Педагогика, 1995. — № 5. — С. 3-16.
16. Михальченко М. Філософія освіти і соціокультурна теорія // Філософія освіти. — 2005. — № 1. — С. 38-51.
17. Пазенок В. Гуманістичний принцип сучасної філософії освіти // Філософія освіти. — 2005. — № 1. — С. 52-73.
18. Панфилова Т. В. О содержании понятия "гуманизм" // Философские науки. — 1990. — № 9. — С. 116.
19. Стефанюк С. К. Деякі аспекти етно-педагогічної освіти як можливість духовно-творчого розвитку особистості // Педагогіка і психологія. — 1998. — № 2. — С. 127.
20. Шарковская Н. В. Гуманистическая парадигма образования — базис формирования социально-культурной активности личности будущего специалиста // Известия МАН высшей школы. — 2004. — № 4 (30). — С. 184-190.

Валентина Воронкова. Гуманизация образования, науки, политики, власти, общества

В статье анализируются концепции гуманизации образования, науки, политики, власти, общества; обосновываются концептуальные подходы к формированию гуманистической парадигмы XXI века; основные направления реализации гуманизации политики, власти, общества; пути формирования гуманитарной парадигмы общества, факторы гуманизации общества в контексте современного цивилизованного прогресса человечества.

Valentyna Voronkova. Humanization of Education, Science, Politics, Power and Society.

The article is devoted to the idea of humanization of education, science, politics, power, and society. The author determines the main approaches towards formation of humanistic paradigm of 21st century, the ways of its realization, and the factors of humanization of society in the context of contemporary progress of humankind.